

מלחמות ישראל

א. פתיחה	ז. המפגש עם ה' רק דרך ישראל
ב. שלושה סוגי מלחמות	ח. תודעת לחימה ברע
ג. ההצדקה למלחמת הרשות	ט. המלחמה ברע - יסוד כל המלחמות
ד. אויבי ישראל - אויבי ה'	י. מקומו של הממון במלחמת הרשות
ה. אויב ה' - אויב הטוב	יא. מה בין מלחמת מצווה למלחמת הרשות
ו. מלחמת הרשות מלחמה ברע	יב. סיכום

א. פתיחה

בשמחת תורה האחרון הדהד חידוש גדול במרחבי התודעה הישראלית - יש רע בעולם! והרע הזה גר די קרוב אלינו. אלפי בחורי ישראל התגייסו כדי להילחם ברוע התהומי שהתגלה לעינינו בטבח הנורא, ולמחות אותו מתחת השמים. היה זה חידוש עצום לאנשים רבים. עד אותו טבח רווחה תפיסה שמשני צידי המתרס כולם טובים, ורק צריך לשבור את המחיצות בין הצדדים. בתפיסה זו, הגורסת שכולם טובים, ההצדקה היחידה למלחמה היא כדי להגן על עצמנו.¹ אך בטבח הנורא גילה הציבור הישראלי דבר חדש. מוסר חדש פתאום התפשט ברחבי הארץ - בעזה ישנו רוע תהומי שלא יכולנו אפילו לדמיין, ואנו חייבים למחות אותו מן העולם.

ההבנה הזו, שהטוב נדרש להילחם ברע ולכלות אותו, יכולה לשפוך אור על כמה מהלכות המלחמה שבמבט ראשון נראות תמוהות, וכשיורדים לשורשי מוסר המלחמה של התורה מתגלה שכליוי הרוע הוא היסוד האמיתי לכל המלחמות.

ב. שלושה סוגי מלחמות

הגמרא בסוטה (מד, ב) מפרטת שלושה סוגי מלחמות. הסוג הראשון הוא מלחמה לכיבוש ארץ ישראל, מלחמה שעל כל התנאים מוסכם שהיא מלחמת מצווה וחובה. הסוג השני הוא מלחמה בגויים כאשר ישנו חשש שבעתיד יבואו להילחם בישראל. רבי יהודה סובר שגם מלחמה זו היא מצווה, ואילו חכמים סוברים כי מלחמה זו מוגדרת כרשות, משום שהחשש לא קרוב דיו.² הסוג השלישי של המלחמות הוא מלחמה

1 זהו גם השם שניתן לצבא - צבא הגנה לישראל.

2 לשון הגמרא היא: "אמר רבא מלחמות יהושע לכבש דברי הכל חובה, מלחמות בית דוד לרווחה

שמטרתה היא רווחה כלכלית,³ מלחמה זו היא רשות לכל הדעות. מלחמה מהסוג השלישי שמטרתה רווחה כלכלית וטריטוריאלית נזכרת במקורות נוספים. הגמרא בברכות (ג, ב) מספרת על כך שהפתרון של דוד המלך לבעיה הכלכלית היה מלחמה ושללה. מלחמה לשם הרחבת הגבולות שהיא גם בכלל רווחה נזכרה גם בספרי (עקב, פסקה נא):

כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה - ואם ללמד על תחומי א"י, הרי כבר נאמר מן המדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת! ומה ת"ל אשר תדרוך כף רגלכם? אמר להם: כל מקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלו - הרי הוא שלכם.

וכן ברמב"ם (מלכים ה, א):

אין המלך נלחם תחילה אלא מלחמת מצוה, ואיזו היא מלחמת מצוה... ואחר כך נלחם מלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו.

ג. ההצדקה למלחמת הרשות

נשאלת השאלה מדוע מותרת מלחמה לצורך רווחה כלכלית, האם זו סיבה מספיקה לעריכת מלחמה שבה מסכנים את חיילינו והורגים כל זכר בעיר שבה נלחמים?⁴

דברי הכל רשות, כי פליגי למעוטי גויים דלא ליתי עלייהו, מר קרי לה מצוה ומר קרי רשות, נפקא מינה לעוסק במצוה שפטור מן המצוה". הלשון, "למעוטי גויים דלא ליתי עלייהו", משמעותה שהגויים עדיין לא באו להילחם בישראל אלא שעם ישראל רוצים למעט את הגויים כדי שלא יבואו בעתיד להילחם בישראל. אם הסכנה היא קרובה ודאי שגם חכמים היו מודים שזו מצווה, כמאמר הגמרא (סנהדרין עב, א): "התורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו". מחלוקתם נובעת מהעובדה שאין כאן סכנה מיידית אלא רק חשש עתידי. כך הגדיר הרב ישראל' ב'עמוד הימיני' (סי' טז פ"ה אות ב ובתוספת חיזוק באות כה) על פי דברי 'שיירי קרבן' על הירושלמי, שאם הסכנה קרובה זו ודאי מלחמת מצווה ואם הסכנה רחוקה נחלקו ר' יהודה ורבנן אם היא מצווה או רשות. ממילא הסוג של המלחמות שלדברי הכל הוא רשות - 'מלחמות בית דוד לרווחה', הוא כאשר אין אפילו חשש עתידי למלחמה מצד אותם גויים אלא רק רווחה כלכלית. מכאן עולה שלא כדברי הרב יעקב אריאל (אמונת עתיך 140 תשפ"ג, עמ' 146) שכתב "מלחמת רשות מחוץ לגבולות הארץ לא הותרה אלא לצורך הרתעה הכרחית, או כשיש חשש לסיכון (סיכון ממשי הוא מלחמת מצווה)".

3 לשון הגמרא - "מלחמות בית דוד לרווחה", והכוונה היא לרווחה כלכלית, שהרי רווחה בטחונית נכנסת בסוג השני של המלחמות עליו נחלקו ר' יהודה ורבנן, וראה בהערה הקודמת.

4 הריגת כל זכר במלחמת הרשות נזכרת בדברים (כ, יג) וכן ברמב"ם (מלכים ו, ד).

כדי לענות על שאלה זו נחזור אל הפסוקים העוסקים במלחמת הרשות. בפרשת שופטים (כ, א) נאמר "כי תצא למלחמה על איבך..." ונאמר על כך בספרי (שופטים, פסקה קצ): "כי תצא למלחמה על איבך: במלחמת הרשות הכתוב מדבר. על איבך: כנגד איבך אתה נלחם". כלומר, הספרי מדגיש שגם במלחמת הרשות המלחמה היא באויבים. לכאורה יש כאן תשובה לשאלתנו, שכן ההצדקה למלחמה היא שהם אויבינו. אך מדוע הם מוגדרים אויבינו - הרי אם מדובר בגויים שתכננו להילחם בישראל הרי שזו לא מלחמת רשות אלא מצווה כמבואר בגמרא בסוטה שהבאנו לעיל, ואפילו אם הסכנה אינה מיידית הרי שזו מלחמת מצווה לדעת רבי יהודה.⁵ אם כן, מה מגדיר את הגויים בהם נלחמים במלחמת הרשות כאיבך?

אפשר לשאול גם בכיוון ההפוך, מה החידוש בדברי הספרי, הרי התורה מבארת בפירוש שיש לקרוא לשלום לעיר, בה עומדים להילחם, ורק אם היא לא עונה לשלום ולא מקבלת עליה ריבונות ישראלית (הבאה לידי ביטוי במס ועבודה) - נלחמים בה. אם כן, ודאי שהעיר מוגדרת כאיבך לאחר שלא הסכימה לשלום. קושיה זו קשה בפרט לאור דברי רש"י (דברים כ, יב) הסובר שאם העיר לא הסכימה לשלום היא תלחם בנו גם אם נעזבנה ונלך.

אך האם ראוי לפתוח חזיתות מלחמה חדשות מול ערים שלא התכוונו להילחם בנו מלכתחילה? כאשר עיר מסוימת מסרבת להיכנע לשליטתנו לאחר הצעת שלום, האם הסיורב הזה מספיק כדי להגדירה כאויב שחייבים להילחם בו? אמנם לאחר הצעת השלום והסירוב אין דרך חזרה - כפי שמסביר רש"י, גם אם נחליט לעזוב את העיר בשקט, היא לא תניח לנו ותמשיך לרדוף אחרינו. אולם השאלה העקרונית נשארת: מדוע בכלל לחפש עימותים חדשים ולהרחיב את המלחמה למקומות שהיו יכולים להישאר מחוץ לסכסוך? על כך עונה החתם סופר (תורת משה תחילת פרשת כי תצא) במילים קצרות:

כי תצא למלחמה על איבך ונתנו ה' א-להיך בידך. אמר על איבך דהרי במלחמת הרשות הכתוב מדבר שמלך ישראל יוצא להרחיב גבולו, והנה כבר אמרו אומות העולם לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' עמים, ועל זה יש תירוץ שהקב"ה הנחילנו ונשבע לאבותינו לתת לנו, אך לירש נחלות לא לו שפיר קשה מי התיר זה? אך כבר כתב רמב"ן פרשת וישלח במלחמת שכם, כי היה

5 הספרי שם מביא את שיטת ר' יהודה מיד לפני מאמר זה, ומשמע שם שאין זו דעה חולקת אלא המושך לשיטתו (שכן לא נאמר שם 'וחכמים אומרים'). ובפרט שהגמרא בסוטה (מד, ב) אומרת שמלחמות בית דוד לרווחה דברי הכל רשות וממילא פסוקים אלה המפרטים את דיני מלחמת הרשות נכונים גם למלחמות רווחה ואף על פי כן התורה קראה להם מלחמה באיבך.

דמם כמים בעיני השבטים כי עשו כל התועבות, אלא שלא היה החוב מוטל על בני יעקב להרגם אז, אבל דמם חשוב כמים. וכן הוא במלחמת רשות, הלא המה שונאי ה' ודמם כמים יחשב, ורק אין החוב מוטל על מלך ישראל להורגם, אך אם ירצה להרחיב גבול ארצו ויצא למלחמה, הואיל והם אויבך בענין הדת אז ונתנו ה' א-להיך בידך.

כדי להבין את תשובתו של החתם סופר נרחיב במושגים השייכים לענין עד שיתבהרו הדברים.

ד. אויבי ישראל - אויבי ה'

נתבונן בהגדרה של אויבי ישראל. בעת נסיעת ארון הברית במדבר משה היה מתפלל ואומר "קומה ה' ויפוצו אויבך וינוסו משנאיך מפניך" (במדבר י, לה). הספרי זוטא (על אתר) נזקק לשאלה מי הם אויביו ושונאיו של ה' הנזכרים בפסוק:

ויפצו אויבך וינוסו משנאיך, וכי מה הם כל גויי הארץ וכל ממלכות האדמה שהם קרואים אויבים ושונאים למקום, אלא כל שהוא אויב ושונא לישראל כאלו הוא אויב ושונא למקום וכן הוא אויבי המקום, שנא' ואיבתי את אויבך וצרתי את צרריך, ונאמר ואברכה מברכך ומקללך אאור, ואומר הלא משנאיך ה' אשנא תכלית שנאה שנאתים, ואומר בכל צרתם לו צר, אבל אין אתה יודע אם צר הוא לו ואם אינו צר לו, כשהוא אומר עמו אנכי בצרה הא ידעת שכל זמן שישראל בצרה אף הקדוש ברוך הוא כאילו עמהן בצרה.

נראה לבאר שהטעם שאויבי ישראל נחשבים גם כאויבי ה' הוא לא רק מחמת אהבת ה' אותנו, אלא גם בגלל שאנחנו העם שמייצגים את הקדוש ברוך הוא ואת תורתו - "שמך הגדול והקדוש עלינו קראת" (מתוך תפילת עמידה לשלושה רגלים). ממילא מי שאויב לישראל אויב גם לה'.

הדבר נכון גם להפך, מי ששונא את ה' הוא שנוא גם של ישראל וכדברי דוד המלך (תהלים קלט, כא-כב): "הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי. הספרי זוטא שהבאנו לעיל הביא פסוק זה יחד עם שאר הפסוקים כראיה לכך שאויבי ישראל הם אויבי ה', למרות שהפסוק הזה אומר את הצד השני - אויבי ה' הם אויבי ישראל, מכיוון שישראל הם המייצגים של ה', עם ה', הזהות בין ישראל וה' גורמת לשני הצדדים - אויבי ישראל הם אויבי ה' ואויבי ה' הם אויבי ישראל.

הדבר ניכר גם בדברי הכהן המשוח אל החיילים לפני היציאה לקרב, נאום שנאמר בכל המלחמות, בין אם הם מצווה או רשות (רמב"ם הל' מלכים ז, א). הכהן מדגיש לחיילים שה'

הולך איתם במלחמה ונלחם יחד איתם (דברים כד): "כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להילחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם". על פי דברי הספרי זוטא שהובאו לעיל מובן מדוע ה' נלחם יחד איתנו - כיוון שהנלחם בנו נלחם בו, ובנצחוננו מתקדש שמו.

המלחמה, בה נלחם דוד בגלית, היתה מלחמה שבאה לקבוע איזה עם יעבוד את העם השני. גלית אומר "אני חרפתי את מערכות ישראל" (שמו"א יז, י), וגם איש ישראל אומרים כי גלית בא "לחרף את ישראל" (שם, כה). אך דוד אומר לו "ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפתי" (שם, מה). מערכות ישראל הם מערכות ה'. גם בדברי אביגיל לדוד נאמר: "כי מלחמות ה' אדני נלחם" (שם כה, כח). גם יואב במלחמתו בבני עמון - מלחמה שנפתחה בגלל שמלך עמון ביזה את שליחי דוד - אומר: "חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו" (שמו"ב י"ב). כלומר, מלחמה על כבוד ישראל היא גם מלחמה על כבוד ה', שאנחנו עמו וערינו עריו.

ה. אויב ה' - אויב הטוב

העובדה ששמו של הקב"ה נקרא עלינו ותפקידנו הוא ליישם את ערכיו ואת תורתו בעולם כבר מספיקה כדי להגדיר את המתנגד לישראל כמתנגד לטוב וליעוד של העולם. אך מהתבוננות בפרשות בראשית ונח ובמצוות שציווה ה' את בני נח עולה כי לא זו הסיבה היחידה למלחמת ה' באויבי ישראל. אויבי ישראל לא רק מתנגדים לטוב אלא גם בעלי רוע עצמי, רוע הגורם להם לאבד את הזכות לחיות. בפרשת בראשית מסופר שבני האדם חטאו בשלוש העברות החמורות ביותר - שפיכות דמים, עבודה זרה וגילוי עריות.⁶ עליהם נאמר (בראשית ו, ה-ז):

וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום. וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו. ויאמר ה' אמתה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים כי נחמתי כי עשיתם.

לאחר מכן מסופר גם על הגזל - "ותמלא הארץ חמס" (שם, יא), ואז בא המבול. רצף האירועים מלמד אותנו שעבירות אלה הם כל כך רעות עד שלא שוה בריאת האדם אם הוא חוטא בהם. ואכן השו"ע (י"ד קנז, א) פוסק שעדיף למות ולא לעבור על שלוש העבירות החמורות.

6 שפיכות דמים אצל קין (בראשית ד, ח), עבודה זרה אצל אנוש "אז הוחל לקרוא בשם ה'" (שם כו) וכפירוש חז"ל (רש"י על אתר), וגילוי עריות אצל בני האלהים שלקחו להם נשים מכל אשר בחרו (שם ו, ב) וכפירוש חז"ל (רש"י על אתר) גם נשי אחרים.

למעשה, אלה הם גם היסודות של שבע מצוות בני נח: עבודה זרה ויחד איתה המקלל את ה', שפיכות דמים ויחד איתה אכילת אבר מן החי, שכן תלישת אבר מיצור חי ואכילתו קרובה לשפיכות דמים. גילוי עריות, גול ולבסוף מצוות דינים כדי שלא יהא "איש את רעהו חיים בלעו". גוי שעובר על עבירות אלה מחויב מיתה,⁷ שכן הרע שבהם כל כך גדול עד שבריאת האדם לא שווה אם אלה מעשיו.

נסה לתת מעט טעם לרוע שנמצא בעבירות חמורות אלה, למרות שהטעמים שלנו לא ימצו את ציווי ה' במצוות אלה, ומטרתם רק לקרב אל הדעת ולסבר את האוון. בענין שפיכות דמים, התורה אומרת (במדבר לה, ג): "לארץ לא יכופר דם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו". זעקת העוול הנוראי שבהריגה ובשפיכת הדם הנקי, רודפת אחרי הרוצח ונרגעת רק במותו של הרוצח.

לגבי גילוי עריות נתמקד ברוע של אדם הבא על אשת איש. בפרשת כי תצא (דברים כב, כו) נאמר כי הבא על נערה המאורסה דומה לרוצח "כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה". חז"ל דרשו מפסוק זה כי גם בגילוי עריות קיים הדין של 'יהרג ואל יעבור' (יומא פב, א), כלומר חז"ל הסבירו שפסוק זה מלמד שגילוי עריות שוה ערך בחומרתו לרציחה. ניתן להסביר זאת על פי דברי חז"ל במסכת יבמות (סג, א) "אמר רבי אלעזר: כל אדם שאין לו אשה אינו אדם, שנאמר: 'זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם', כלומר הזוגיות של האדם היא עצם חייו ובלא אשה הוא אינו אדם. מי שבא על אשת איש הורס את הזוגיות של האשה עם בעלה ובכך הוא דומה לרוצח, רציחת הזוגיות משתווה לרציחת האדם, שכן הזוגיות היא עצם חייו של האדם ובלעדיה הוא אינו אדם.

עבודה זרה היא חטא חמור בפני עצמו אך היא גם מפתח לכל שאר החטאים. האמונה בא-להים גורמת לאדם לסמוך על שיקול דעתו של הא-להים גם אם הוא חושב אחרת. אם מדובר באמונה בה' שהוא אל אמת, אזי האמונה היא המפתח לכל הטובה, אך אם אדם מאמין באלהים אחרים, פרי דמיונו או דמיונם של אחרים, זה מפתח לכל

7 בגמרא בסנהדרין (נז, א) נאמר: "רב הונא ורב יהודה וכולהו תלמידי דרב אמרי על שבע מצוות בן נח נהרג", וכן פסק הרמב"ם (מלכים ה, ט-י). אע"פ שבאותו הדין בסנהדרין נזכר שעובדי כוכבים לא מעלין ולא מורידין, ומשמע שלא הורגים אותם בידיים, ופסק זאת הרמב"ם (עבודה זרה י, א) כבר תרצו התוספות במסכת עבודה זרה (סד, ב ד"ה איזהו) שזה מדובר כשלא דנו אותו על חטאו, אבל אם דנו אותו על חטאו דינו ליהרג. וכן מדויק ברמב"ם (מלכים ה, ט) שכתב שנהרג על שבע מצוות "אם ישנו תחת ידנו", וניתן לפרש את כוונתו שאם ידינו תקיפה ואנו יכולים לדונו ולהרגו - עושים זאת, אולם אם אינו תחת ידנו ואנו יכולים רק להורידו לבור ולא לדונו ולבצע את גזר הדין, אין עושים זאת, אמנם אין מצילים אותו. יש להבהיר שבשעת מלחמה אין צורך לדון כל אחד כמובן.

התועבות, שכן אין מחסום העומד בפני ההוראות של האל והדמיון. חז"ל אמרו במסכת סנהדרין (סג, ב): "אמר רב יהודה אמר רב יודעין היו ישראל בעבודת כוכבים שאין בה ממש ולא עבדו עבודת כוכבים אלא להתיר להם עריות בפרהסיא". העבודה זרה היא ההיתר האידיאולוגי לכל הרעות. אף אדם לא היה רוצח את בנו, אך עבודת המולך מכשירה ו'מקדשת' אפילו רעה זו.

הקב"ה כרת ברית עם נח על כך שינהג במידת הרחמים ובאריכות אף, ולא יביא עוד מבול להשחית את כל חי בעקבות מעשיהם הרעים. אך על פי מידת הדין היה ראוי לבוא מבול על חטאים קשים אלה, ואכן דינו של העובר על עבירות אלה הוא מיתה.⁸

חז"ל אומרים במסכת בבא קמא (לה, א) שהגויים לא שמרו על שבע מצוות אלה, ומן הסתם זהו מחמת עדות הכתוב (בראשית ה, כא) "יצר לב האדם רע מנעוריו". היצר הרע מסית את האדם אל הרע ובלעדי כח משמעותי מאד נגדו המלחמה בו אבודה מראש. מהו הכח שינצח את היצר הרע? רק ה' ותורתו, כמו שאמרו חז"ל במסכת קידושין (ל, ב): "בראתי יצר הרע, בראתי לו תורה תבלין", ועוד אמרו (שם): "אמר ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו, שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו שנאמר א-להים לא יעזבנו בידו".

הקשר של האומות עם התורה ועם ה' הוא דרך ישראל עמו שקבלו את התורה, ועל כן אומה שאינה רוצה ליצור קשר עם ישראל ועם ה' תפול בודאי בידי היצר הרע שיסית אותה לעבור על שבע מצוות בני נח ולהעשות רעה כל כך עד שקיומה אינו שווה.

ו. מלחמת הרשות מלחמה ברע

על פי דברים אלה מובן מדוע עיר שלא משלימה עם ישראל ואף נלחמת בה נקראת 'אויבך' ויש להילחם בה. הגדרתם כאויבים היא לא רק בגלל הרצון להילחם, אלא בגלל ההתמסרות לרע שנגרמת בעקבות חוסר הקשר עם ישראל ועם ה' ותורתו. עיר שלא רוצה בקשר עם ישראל ואף מוכנה להילחם בישראל, ואינה מכירה בה' א-להי ישראל ובתורתו, תפול בהכרח לידי יצר הרע שיסית אותה לעבור על שבע מצוות בני נח ולהיות רעה, רעה עד כדי חוסר הטעם בקיומה.

ישעיהו (ב, א-ט) ומיכה (ד, א-ט) התנבאו שבעתיד ינהרו כל הגויים אל בית ה' כדי לשאול את ישראל מה הם הדרכים של ה' וכיצד יש לנהוג. העמים יחדלו מרשעתם וילכו בדרכים טובות וישרות. לאחר מכן נאמר הפסוק המפורסם: "לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה". אבל כל עוד העמים אינם פונים לישראל כדי שיקשרו אותם

אל הקב"ה ואל תורתו הם ממשיכים בדרכים הרעות של שפיכות דמים, עבודה זרה, גילוי עריות, גזל, וכדו'.

זו כוונת החתם סופר שהובא לעיל שכתב: "במלחמת רשות, הלא המה שונאי ה' ודמם כמים יחשב, ורק אין החוב מוטל על מלך ישראל להורגם, אך אם ירצה להרחיב גבול ארצו ויצא למלחמה, הואיל והם אויביך בענין הדת אז ונתנו ה' אלקיך בידך". גם מדברי החזון איש עולה שמלחמת הרשות היא בעמים שעוברים על העבירות החמורות של שבע מצוות בני נח, וכן כתב (יו"ד קנו, ד):

לדעת הר"א והרמב"ן דבשאר אומות אין צריכין רק לקבל מס ועבדות,⁹ אפשר דאם מקבלין גרות תושב אסור להילחם עמהם שהרי מצווין להחיותן, וגר תושב שמצווין להחיותו היינו שקיבל עליו עכשו ז' מצוות אע"ג דעד עכשו עבר על ז' מצוות, וכמש"כ תוספות ע"ז ס"ד ב' ד"ה איזהו, ואף על גב דחייבי מיתת בית דין לא מהני להו תשובה מכל מקום בבני נח שקודם עברו, אמרה תורה שאם שבו אין ממיתין אותן על העבר וילפינן לה מקרא למען אשר לא ילמדו וגו',¹⁰ ואם כן אין רשות להילחם בהן ולהורגן, ואף לדעת הר"מ דגם בשאר אומות צריך קבלת ז' מצוות ומשמע דאם קבלו ז' מצוות ולא מס ועבדות רשאי להילחם בהן, נראה דהיינו דוקא בבאין לקבל השתא ז' מצוות, אבל אותן שמקיימין ז' מצוות מקדם אין רשאי לבוא עליהן במלחמה.¹¹

מכך שהחזון איש כתב שגויים המקיימים שבע מצוות בני נח אסור לפתוח כנגדם במלחמת הרשות, ניתן להסיק כי היתר מלחמת הרשות נובע מכך שגויים אלה הרשיעו לעבור על העבירות החמורות ביותר - שבע מצוות בני נח, וזה מה שמתיר את דמם כדברי החתם סופר.

ז. המפגש עם ה' רק דרך ישראל

ישנן שתי דתות שניסו לפנות ישירות אל ה' ולדלג על עם ישראל - הנצרות והאיסלאם. שתיהן טענו כי הן מחליפות את עם ישראל, ואף בטלו את מצוות התורה. האם הדבר

9 כוונתו ולא שבע מצוות בני נח.

10 כדברי הגמרא בסוטה (לה, ב): "הא למדת שאם היו חוזרין בתשובה היו מקבלין אותן"

11 יש להעיר שהחזון איש עצמו (עבודה זרה י, ו אות ב) כתב בענין היתר הישיבה בארץ ישראל לגר תושב: "דוקא שהוא שלם באמונת ישראל שישאל נתיחייב בתרי"ג מצוות וכן נח בשבע, אבל אם יש לו דעות כוזבות והוא משועבד לדעותיו, אף שאין בהן עבודה זרה ממש וגם הוא שומר ז' מצוות מצד היושר, שאינו ראוי לקבלו לגר תושב, הרי הוא באיסור לא תחנם ובאיסור ישיבה וקרינן בהו פן יחטיאו בכפירותם..."

עזר להם להינצל מהיצר הרע ולשמור על שבע מצוות בני נח? המציאות מראה ששפיכות הדמים, הגזל וגילוי העריות המשיכו לחגוג גם בנצרות וגם באיסלאם. גם אנחנו חוינו את הרשעה הזו על בשרנו בכל הפרעות שנעשו בנו משתי הדתות האלה במשך מאות שנים. את התורה ומצוותיה עזבו דתות אלה במודע, וגם מפגש עם הקב"ה לא מתאפשר להם. מדוע? בספר הכוזרי (מאמר ראשון סעיף עט וצח) מוסבר שהקב"ה הוא אינסופי, ולכן אי אפשר לפגוש אותו בכל דרך שרוצים אלא רק בדרכים אותם גילה לנו. הדרך בה אפשר לפגוש את הקב"ה, אותה לימד אותנו, היא דרך ישראל והתורה כמו שנאמר (שמות יט, 1): "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" וכן בנביאים (ישעיה סא, 1): "ואתם כהני ה' תקראו". אם כן, דת שמנסה לפגוש את ה' בדרכים אחרות לא מצליחה להתקשר באמת לקב"ה אלא לדמיונותיה בלבד, ואין בכך שום סיוע כנגד היצר הרע.

בעניין המלחמה, אין צורך לבדוק שכל אחד מהגויים בהם נלחמים עבר על אחת מהעבירות החמורות הקרויות שבע מצוות בני נח. די בכך שתרבותה של אותה מדינה היא לעשות פשעים אלה, שכן המלחמה היא מהלכות הציבור ולא מהלכות היחידים, והמלחמה נפתחת כשאינם מוכנים לקבל עליהם שבע מצוות¹² ולא דוקא כשמעידים עליהם שהם מבצעים אותם בפועל. על כן, מדינה שתרבותה היא גילוי עריות, בין בחוסר הנאמנות בין בני זוג ובין במשכב זכור, גם אם ישנם יחידים שלא עברו על פשעים אלה, הם נכללים בכלל עמם שתרבותו כה רעה, ויכולים לברוח דרך הרוח הרביעית שיש להשאיר פתוחה לבריחה במצור במלחמת הרשות (כמבואר ברמב"ם הל' מלכים ו, 1).

כיום אירופה והתרבות המערבית שטופה מאד בגילוי עריות, הבגידה בין בני זוג היא נושא לספרים וסרטים, והדגל בעל צבעי הקשת של משכב זכור מונף בגאווה. התרבות של המזרח הרחוק היא עבודה זרה בצורה הכי אותנטית ופרימיטיבית שלה, עם כל הפסלים והטקסים העתיקים, ובתקופה האחרונה התרבות המזרחית על כל תורותיה מתקבלת באהדה גוברת והולכת גם בעמים נוספים. התרבות של הישמעאלים היא של רצח וגזל. גם בארץ ניתן לראות שריב חמולות הנושא ירי חי הוא תופעה נפוצה מאד ומקובלת בתרבות הערבית. וכן הגזל והגנבה הוא טבע שני בתרבות הישמעאלית.¹³ התרבות האפריקנית משולבת מכל מה שהזכרנו לעיל.¹⁴ כמובן שישנם גם גויים שאוהדים את ישראל ואף היו בקשר עם אחד מרבני ישראל (כמו נשיא ארגנטינה חבייר

12 על פי הרמב"ם הל' מלכים ו, א.

13 דבר זה נכון גם במציאות וגם בתיאור התורה את ישמעאל - 'ידו בכל'.

14 מלבד אולי משכב זכור.

מילי) ובזכות זה הם אינם עוברים על שבע מצוות בני נח, ובאומה כזו באמת אסור להילחם כדברי החזון איש שהבאנו לעיל.

ח. תודעת לחימה ברע

המשנה בסוטה (מב, א) העוסקת בנאום הכהן המשיח לחיילים לפני היציאה לקרב מדגישה את תודעת הלחימה ברע - את ההבנה כנגד מי אנחנו נלחמים:

ואמר אליהם שמע ישראל אתם יוצאים היום למלחמה על אויביכם, ולא על אחיכם לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין, שאם תפלו בידם ירחמו עליכם, כמה שנאמר: "ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסכום וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיהם וישבו שומרון וגו'", על אויביכם אתם הולכים שאם תפלו בידם אין מרחמין עליכם.

ההדגשה שהאויב אינו אח קודם כל מעודדת את החיילים להילחם בכל הכח ולא ליפול בשבי, אך יש בה גם אמירה מוסרית, שאנחנו נלחמים באויב אכזרי, ועל כן הבינו שמלחמתכם היא מלחמה של הטוב ברע - מלחמת ה'. היחס הזה לאויב גורם למלחמה עד הסוף, כמו שנאמר בפרשת שופטים (כ, יג): "ונתנה ה' אלהיך בידך והכית את כל זכורה לפי חרב", וגם להבנה שהמלחמה היא מעשה מוסרי, דבר שמונע השפעות רעות שיכולות להיווצר מהלחימה, ואדרבה הופך אותה למעשה שמחזק את הטוב אצל החיילים.

ט. המלחמה ברע - יסוד כל המלחמות

עד כה עסקנו במלחמת הרשות, וראינו כי היא בעצם מלחמה באויבי ישראל שהם אויבי ה' - אויבי הטוב. ברור כי גם המלחמה כנגד גויים הרוצים להילחם בישראל היא מאותו הסוג ולא רק לתכלית ההגנה העצמית, וזאת מכח ההיקש של הספרי זוטא (במדבר י, לה): "כל שהוא אויב ושונא לישראל כאלו הוא אויב ושונא למקום". לעומת זאת, למלחמת כיבוש הארץ לכאורה יש תכלית אחרת והיא עצם כיבוש הארץ כמובן. אך למרבה ההפתעה הפסוקים העוסקים במלחמת כיבוש הארץ מלמדים כי גם היא מלחמה ברשעה ולא רק לתכלית כיבוש הארץ. כך נאמר בפרשת עקב (ט, ה): "לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מורישם מפניך ולמען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבתך לאברהם ליצחק וליעקב". הטעם הראשון לכך שה' מסייע לנו לכבוש את ארץ ישראל הוא רשעת הגויים יושבי הארץ! הרי לנו שוב המלחמה ברע אפילו במלחמת כיבוש הארץ.

פסוק זה מבאר גם כי לא הצדיקות של דור כובשי הארץ היא המאפשרת להם לכבושה אלא השבועה לשלושת האבות: אברהם, יצחק ויעקב. המשמעות של דברים אלה, היא שעם ישראל לא נמדד לפי מעשיו באותה שעה אלא על פי שורשיו הטובים שהשרישו בו את המידות הטובות - "רחמנים, בישנים וגומלי חסדים" (יבמות עט, א). גם בפרשת ואתחנן (פרק ז) נאמר כי הסיבה שה' מצוה אותנו להשמיד את הגויים הנמצאים בארץ ישראל היא מחמת הסגולה המיוחדת של ישראל והבחירה האלוהית בהם:

כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבوسی שבעה גוים רבים ועצומים ממך... כי עם קדוש אתה לה' אלהיך בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה.

הרי כי גם מלחמת כיבוש הארץ היא המלחמה של עם ה' ברשעת הגויים - מלחמת הטוב ברע. דברים מעין אלה באו ברמז גם בספרי (עקב, פסקה גא):

או אינו אלא רשות בידם לכבש חו"ל עד שלא יכבשו את הארץ? ת"ל וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם, ואח"כ כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה. שלא תהא ארץ ישראל מטמאה בגלוליהם ואתם חוזרים ומכבשים חו"ל, אלא משתכבשו א"י - תהיו רשאים לכבש חו"ל.

הרי שהספרי רומז לכך שמטרת המלחמה לכיבוש הארץ היא לטהר את ארץ ישראל מטומאת הגלולים ומהרשעה ולא רק כי ה' נתן לנו אותה.

י. מקומו של הממון במלחמת הרשות

הגמרא בסוטה (מב, ב) אמרה כי מטרת מלחמת הרשות היא הרווחה הכלכלית, ואילו בספרי מובא שמלחמת הרשות היא מלחמה באויבים - 'כנגד אויביך אתה נלחם'. מה היחס בין שני הדברים? האם המלחמה היא לשם השגת ממון ורווחה כלכלית או שהיא כדי לאבד את האויב הרע?

ניתן להציע מספר כיוונים ליחס בין שתי המטרות האלה.

הכיוון הראשון הוא שהמטרה של המלחמה היא השגת הממון, וההצדקה המוסרית ליציאה למלחמה היא העובדה שמדובר באויבים רעים. הכיוון השני הוא שהעיקר במלחמה זו הוא השמדת הרשעה והרחבת גבול הטוב והקדושה, והממון הוא רק סיבה משנית שמהווה מעין סימן משמים שהגיע הזמן לצאת למלחמה.¹⁵

אולי ניתן לתלות חקירה זו במחלוקת בין הרמב"ם לבין הראב"ד והרמב"ן. הרמב"ם כתב (הל' מלכים ו, א) כי תנאי השלום במלחמת הרשות כוללים גם קבלת שבע מצוות בני נח, ואילו הראב"ד (שם) והרמב"ן (דברים כ, י) חולקים וסוברים כי די בקבלת המס והעבדות, כיוון שמדובר במלחמה עם עמים היושבים מחוץ לארץ ישראל. אם המטרה המרכזית היא ביעור הרע, כיצד ניתן לקבל את כניעתם אם הם ממשיכים במעשיהם הרעים?¹⁶ אך לפי הרמב"ם שכלל את קבלת שבע מצוות בתנאי השלום, יתכן שביעור הרע והרחבת הטוב הם המטרה העיקרית של המלחמה והממון הוא רק משני.

דברים מפורשים יותר כתב הרמב"ם בענין מלחמת הרשות (הל' מלכים ז, טו): "ידע שעל יחוד ה' הוא עושה מלחמה... ותהיה כוונתו לקדש את ה' בלבד". הרי שעל פי הרמב"ם עיקר המטרה של המלחמה היא השמדת אויבי ה' והרחבת שלטון ה' הטוב.

ניתן לאחד את הטעמים למלחמה - הרווחה הכלכלית והשמדת הרשעים - לכדי מערכת אחת. העובדה ששמו הגדול של הקב"ה נקרא על ישראל גורמת לכך שאויבי ישראל הם גם אויבי ה', אך גם בצד החיובי - גדולת ישראל היא קידוש ה'. הפיכת ישראל לממלכה מוצלחת וחזקה מגדילה גם את שם ה' בעולם. כבר אמר קהלת (ט, טו): "וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים", ואילו תורת העשיר מכובדת ודבריו נשמעים. על כן הרווחה הכלכלית של עם ישראל מגדילה את שם ה' בעולם ומחזקת את הטוב בעולם, והיא הצד השני של המטבע של איבוד הרע והשמדת הרשעה.

גם מתוך דברי האריז"ל על הרכוש שלקחו ישראל ביציאת מצרים עולה הסבר המשלב את לקיחת הממון עם מלחמת הטוב ברע. התורה מספרת (שמות יב, לו) על הרכוש שהשאילו מצרים לישראל: "וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים". על כך אומרת הגמרא בברכות (ט, ב): "וינצלו את מצרים. אמר רבי אמי מלמד שעשאוה כמצודה שאין בה דגן, וריש לקיש אמר, עשאוה כמצולה שאין בה דגים". וביאר האריז"ל (פרי עץ חיים, שער קריאת שמע, פרק ג):

גאולת מצרים היתה גאולה שלימה, כי אז וינצלו את מצרים שעשאוהו כמצולה שאין בה דגים, ולא נשאר בהם שום ניצוץ קדושה והיתה גאולת השכינה לגמרי.

כלומר, האריז"ל מבאר כי לקיחת הרכוש ממצרים היתה בעצם לקיחת ניצוצות הקדושה שהיו נתונים ברוע המצרי. לפי דברים אלו גם לקיחת הממון כשלל המלחמה

16 אולי ניתן לומר שגם לשיטתם המטרה היא שתחת שלטון ישראל בסופו של דבר ישפרו מעשיהם, אך לא דורשים זאת כחלק מתנאי השלום.

הוא חלק ממלחמת הטוב ברע, ומשמעותו היא לקיחת ניצוצות הקדושה שהיו נפולים ושבויים אצל האומה בה נלחמים, והחזרתם אל הטוב והקדושה - אל עם ישראל.

יא. מה בין מלחמת מצווה למלחמת הרשות

מאחר וראינו שהשמדת הרע עומדת בבסיס מלחמת הרשות וגם במלחמת כיבוש הארץ, אם כן מה בין מלחמת מצווה למלחמת הרשות? מדוע זו מצווה וזו רשות?

ה' הטיל עלינו אחריות לבער את הרשעה מגבולות ארץ ישראל. אחריות זו הינה מצווה וחובה. תפקיד ביעור הרע משאר העולם הוא משימה עניקית, שלא ניתן לחייב בה את ישראל, ועל כן היא רשות. יתכן שבסופו של דבר התיקון של שאר העולם לא יהיה בדרך של מלחמה, אלא שאומות העולם יראו את ניסי ה' הנעשים במלחמות בארץ ישראל, יבינו שעם ישראל הוא עם ה', ויבואו ללמוד מעם ישראל את דרכי הטוב, דרכי ה'. על כן אין עלינו מצווה לכבוש ארצות נוספות ולבער את הרע מהם, אלא רק רשות.

דבר זה בא לידי ביטוי גם במה שאמרו חז"ל בספרי (עקב, פסקה גא):

כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה - ואם ללמד על תחומי א"י, הרי כבר נאמר מן המדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת! ומה ת"ל אשר תדרוך כף רגלכם? אמר להם: כל מקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלו - הרי הוא שלכם. או אינו אלא רשות בידם לכבש חו"ל עד שלא יכבשו את הארץ? ת"ל וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם, ואח"כ כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה. שלא תהא ארץ ישראל מטמאה בגלוליהם ואתם חוזרים ומכבשים חו"ל, אלא משתכבשו א"י - תהיו רשאים לכבש חו"ל... ואם תאמר מפני מה כבש דוד ארם נהרים וארם צובה, ואין מצוות נוהגות שם? אמרו: דוד עשה שלא כתורה. התורה אמרה משתכבשו לארץ תהיו רשאים לכבוש חו"ל, הוא לא עשה כן, אלא חזר וכיבש ארם נהרים וארם צובה - ואת היבוסים שהיה סמוך לירושלם לא הוריש. אמר לו הקב"ה: סמוך לפלטיירין שלך לא הורשת, היאך אתה חוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה?

לדעת הספרי, אין לצאת למלחמת הרשות לפני שסיימנו את כיבוש הארץ. האחריות והחובה שלנו היא על ביעור הרשעה והטומאה מארץ ישראל. רק אם נסיים את המצווה עלינו, אנחנו רשאים להתנדב ולבער את הרשעה ממקומות נוספים.

יב. סיכום

המבט החדש על המלחמה, שנחשף במתקפת שמחת תורה, הדהד רעיון עמוק: קיומו של רוע תהומי בעולם והחובה למגר אותו. המאמר הראה כי הבנה זו היא שורש דיני

המלחמה בתורה. מלחמת רשות, שעל פניה נראית כמלחמה על רווחה חומרית בלבד, היא למעשה מלחמה ברוע המוסרי המתגלם באומות שאינן מכירות בקשר עם ה' ישראל. במובן זה, גם השלל וההתרחבות הטריטוריאלית מהווים חלק ממהלך גדול יותר של קידוש ה' והרחבת הטוב בעולם. בסופו של דבר, המאמר מציג הבחנה ברורה: בעוד שחובתנו היא לטהר את ארץ ישראל מהרשעה (מלחמת מצווה), שאר העולם נשאר בגדר רשות. העולם יבוא לתיקונו כשכל האומות ייטיבו דרכיהן ויפנו אל דרכי ה', ועם ישראל ישמש כ"ממלכת כהנים וגוי קדוש" המהווה גורם מקשר בין העולם כולו לבין הקדוש ברוך הוא ודרכיו הטובות.